

บายศรี : พลวัตที่ตอบสนองลัทธิบูชาความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในประเทศไทย Baisri: The Dynamics of Wealth Worship in Thailand's Capitalist Economy

อัศรพล ไวเชียงคำ^{1*}, น้อมจิตต์ สุธีบุตร² และอิทธิพล อนนธธนทรัพย์³

Akkarapol Waichiangka^{1*}, Nomjit Suteebut² and Ittipon Anekthanasup³

^{1,3} คหกรรมศาสตร์ โรงเรียนการเรือน มหาวิทยาลัยสวนดุสิต สุพรรณบุรี 72000

² คหกรรมศาสตร์ คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร กรุงเทพมหานคร 10300

^{*1,3} Home Economics, School of Culinary Arts, Suan Dusit University, Suphanburi 72000

² Home Economics, Faculty of Home Economics Technology,

Rajamangala University of Technology Phra Nakhon, Bangkok 10300

Received : January 13, 2025 Revised : March 13, 2026 Accepted : March 27, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประดิษฐ์บายศรี ศึกษาลัทธิบูชาความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และศึกษารูปแบบการประดิษฐ์บายศรีเพื่อตอบสนองลัทธิบูชาความมั่งคั่ง โดยพบว่าการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีที่เกิดขึ้นเป็นผลจากแบบแผนการบูชาที่มีการปรับเปลี่ยนไปด้วยปัจจัยหลายด้าน ได้แก่ ระบบการค้า วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนา ที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อและวัฒนธรรมการบูชา วัตถุประสงค์ในการใช้งานบายศรีในระยะหลังนี้จึงเกี่ยวกับการบูชาพระ พิธีการบวงสรวง พิธีการไหว้ครู หรือใช้เป็นที่รองรับองค์เทพแต่ละพระองค์เพื่อตอบสนองการบูชาให้เกิดความมั่งคั่งภายใต้ความเชื่อในศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธผสมเข้าด้วยกัน ประกอบกับความเชื่อด้านการบูชาความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบจากอดีตกลายเป็นรูปแบบความเชื่อในการนับถือใหม่ ๆ รายละเอียดของพิธีกรรมต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาและต่อเติมขึ้นมาอีกมากตามความเชื่อของผู้นับถือพิธีการบูชาในรูปแบบนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่ง คือ รูปแบบวิธีการทำ ซึ่งได้มีการคิดประดิษฐ์รูปแบบที่มีความหลากหลาย และมีความน่าสนใจ กลายเป็นพลวัตที่ตอบสนองการบูชาเพื่อให้เกิดความมั่งคั่ง โดยพบการประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาพระ วิญญาณเจ้า เทพเจ้าเงิน เทพเจ้าइनดู และพระเกจิอาจารย์ เช่น บายศรีเทพ บายศรีพรม บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม บายศรีพระพิฆเนศ เป็นต้น

คำสำคัญ : บายศรี, ลัทธิบูชาความมั่งคั่ง, เศรษฐกิจแบบทุนนิยม

Abstract

This academic paper aims to study the changes in the patterns of Baisri making, the cult of wealth worship in the capitalist economy, and the patterns of Baisri making to meet the cult of wealth worship. It was found that the changes in the patterns of Baisri making were due to the changes in the patterns of worship due to many factors, including changes in the trade system, culture, history, and religion, which have an impact on beliefs and worship culture. The purpose of using Baisri in later forms will be about worshiping Buddha, the ritual of offering, the ritual of worshiping the teacher, or used as a support for each deity to meet the worship to be prosperous. Under the belief in the religion of ghosts, Brahmanism, and Buddhism mixed together, the belief in worshiping wealth of the capitalist economy has developed and changed from the past to become new forms of belief. The format and details of various rituals have been developed and added to a lot according to the format and beliefs of the believers of the ritual in that form. One of the most obvious changes is the format, method of making, and purpose of use of Baisri. There has been a thought to create a variety of different and interesting formats, becoming a dynamic that responds to worship to be prosperous. It was found that Baisri was invented for worship of the

*อัศรพล ไวเชียงคำ

E-mail : akkarapol_wai@dusit.ac.th

spirits, Chinese gods, Hindu gods, and monks, such as Baisri god, Baisri Brahma, Baisri of the birth of the Goddess of Mercy, Baisri Ganesha.

Keywords : Baisri, Wealth Worship, Capitalist Economy

1. บทนำ

“ไสยศาสตร์ ความเชื่อ พิธีกรรม เรื่องเหนือธรรมชาติ ถือเป็นเรื่องที่ทำให้คนให้ความสนใจเป็นอย่างมาก และอยู่คู่สังคมไทยมาตลอด ไม่ว่าสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากแค่ไหน แต่สิ่งเหล่านี้ไม่เคยหายไปจากสังคมไทย แต่ยังคงมีความเข้มข้นมากกว่าเดิมด้วยซ้ำ”

ข้อความส่วนหนึ่งจากคำกล่าวของ ศาสตราจารย์ ดร. ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน ผู้เขียนหนังสือ Capitalism Magic Thailand เทวา มนตรา คาถา เจริญ : ไสยศาสตร์ยุคใหม่ กับทุน (ไทย) นิยม (พรสุตา คำมุงคุณ, 2566) จากการอ่านงานเขียนทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับทุนนิยมในสังคมไทย แม้ว่าสังคมจะมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นมากเพียงไร แต่ความเชื่อในการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะต้องมีความนิยมที่ลดน้อยลงแต่กลับได้รับความนิยมและเจริญเติบโตมากยิ่งขึ้นไปตามระบบเศรษฐกิจ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าความเชื่อในการบูชามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยมาโดยตลอด ความเชื่อในการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นความเชื่อและการปฏิบัติที่มุ่งหวังที่จะควบคุมหรือมีอิทธิพลต่อโลกธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ โดยใช้อำนาจของเทพเจ้า วิญญาณ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เป็นสิ่งมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ปรากฏให้เห็นในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางสังคม และพิธีกรรมทางความเชื่อของคนในสังคมไทย ส่วนระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดโดยใช้ทุนและแรงงานเป็นปัจจัยการผลิต ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจและการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ปัจจัยนี้ คือ ความเชื่อในการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และทุนนิยมจึงเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวพันกันหลายประการ และถูกนำมาใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและทางการเมือง เช่น การใช้ความเชื่อในการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในธุรกิจเพื่อดึงดูดลูกค้าหรือสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับทุนนิยมในสังคมไทย แสดงให้เห็นว่าเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยจะมีพิธีกรรมการบูชาหรือขอพรต่อเทพเจ้า

วิญญาณ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ความเชื่อในการบูชาเป็นความเชื่อที่พบได้ทั่วไปในหลายศาสนาและวัฒนธรรม มีรากฐานมาจากความเชื่อ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ทั้งดีและร้าย เป็นการแสดงความเคารพ ความนับถือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีคุณงามความดี การแสดงออกของการบูชาอาจทำได้หลายวิธี เช่น การกราบไหว้ การถวายเครื่องสักการะ การกล่าวคำอ้อนวอน การอธิษฐานเพื่อขอความคุ้มครองความสำเร็จ ความสุข ความเจริญรุ่งเรือง เป็นต้น โดยเฉพาะการบูชาด้วยการกราบไหว้เพื่อกล่าวคำอ้อนวอนและเมื่อประสบความสำเร็จกับสิ่งที่มุ่งหวังแล้ว ก็จะมีการถวายเครื่องสักการะเพื่อเป็นการตอบแทนในสิ่งที่สมหวังนั้นต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่อไป

การบูชาในแต่ละครั้งเพื่อการขอพรจะใช้เครื่องบูชาโดยทั่วไปประกอบไปด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน และเมื่อมีการสักการะบูชา การบวงสรวงสังเวย ในการทำพิธีเพื่อการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือแต่ละครั้งในวาระสำคัญหรือโอกาสพิเศษเพื่อความคาดหวังความร่ำรวยทางการเงินการศรัทธาแบบทุนนิยม ปัจจุบันสิ่งหนึ่งที่สำคัญจะต้องมีในพิธีนั้น ๆ อยู่เสมอ คือ บายศรีในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งบายศรีถือเป็นเครื่องบูชาชนิดหนึ่งที่มีการปรับตัวในด้านรูปแบบและความเชื่อของการบูชาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นเพียงแค่ข้าวสุกที่ใช้ในการทำขวัญตามความเชื่อพื้นถิ่นของคนในภูมิภาค โดยผ่านการปรับเปลี่ยนไปตามระบบการค้าวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนา ที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อและวัฒนธรรมการบูชาให้มีการเปลี่ยนไปปัจจุบันจะพบเห็นความเชื่อการใช้บายศรีเพื่อการบูชาในความเชื่อต่าง ๆ เช่น (เบญจมาศ แพทอง, 2540)

(1) ความเชื่อเรื่องขวัญ คนไทยมีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีขวัญซึ่งเป็นสิ่งที่คอยควบคุมร่างกายและจิตใจ เมื่อขวัญหลุดออกจากร่างจะทำให้คนนั้นเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต ดังนั้น จึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเรียกขวัญหรือรับขวัญ เช่น พิธีทำขวัญนาคน พิธีทำขวัญเด็ก ฯลฯ บายศรีมักถูกใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมเหล่านี้เพราะเชื่อว่าบายศรีจะช่วยเชิญขวัญให้กลับคืนสู่ร่าง

(2) ความเชื่อเรื่องเทพยดา คนไทยมีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น พระพรหม พระพิฆเนศ เจ้าแม่กวนอิม เทวดา นางฟ้า ฯลฯ ล้วนมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ดังนั้น จึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ เช่น พิธีบวงสรวง พิธีไหว้ครู ฯลฯ บายศรีจึงมักถูกใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรม เพราะเชื่อว่าบายศรีจะช่วยเป็นสื่อกลางในการขอพรระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

(3) ความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคล คนไทยมีความเชื่อว่าบายศรีเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล ดังนั้น จึงนิยม

ใช้บายศรีในพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับตนเองและครอบครัว เช่น พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน พิธีทำขวัญนาคนา ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ บายศรี จึงถือเป็นเครื่องมือและสัญลักษณ์ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความเชื่อและระบบเศรษฐกิจในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลวัตเพื่อตอบสนองการบูชาเพื่อความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของประเทศไทยในปัจจุบัน บทความนี้จึงกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบบายศรีเพื่อตอบสนองความเชื่อในการบูชา เพื่อความมั่งคั่ง โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 หัวข้อหลัก คือการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประดิษฐ์บายศรี ลักษณะความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีเพื่อตอบสนองลักษณะความมั่งคั่ง โดยเน้นเนื้อหาให้ครอบคลุมกับประเด็นดังกล่าวเพื่อชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีเพื่อตอบสนองการบูชาที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและปัจจัยต่าง ๆ ตามระบบการคำนวณวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนา ที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อและวัฒนธรรมการบูชา เพื่อให้เห็นถึงแนวทางในการอนุรักษ์รูปแบบดั้งเดิมของบายศรี การพัฒนาและต่อยอดรูปแบบบายศรีใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความเชื่อในการบูชาให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น และการดำรงอยู่ในศาสตร์ และศิลป์ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทยให้มีการเติบโตในธุรกิจและมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

2. เนื้อความ

2.1 การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประดิษฐ์บายศรี

เมื่อมีการสักการะบูชา การบวงสรวงสังเวย ในการทำพิธีเพื่อการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือในแต่ละครั้งเพื่อความคาดหวังความร่ำรวยทางการค้าในเศรษฐกิจแบบทุนนิยมปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่สำคัญจะต้องมีในพิธีนั้น ๆ อยู่เสมอ คือ บายศรีในรูปแบบต่าง ๆ ความหมายและที่มาของบายศรี ข้อมูลจากงานเขียน หนังสือ และเอกสารต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 - 2553 ทำให้เห็นรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีในอดีตที่มีลักษณะตายตัวประดิษฐ์ขึ้นใช้ในพิธีต่าง ๆ ทั้งของราชสำนักและของราษฎร ซึ่งมีความหลากหลายในด้านวัตถุประสงค์การนำไปใช้งานที่น้อยกว่าในปัจจุบัน โดยมีผู้กล่าวให้ความหมายของบายศรีไว้หลายท่าน ดังนี้

ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน กล่าวว่า บายศรี คือ กระพริบเสื่ออาหารให้ขวัญกิน กรณีที่จัดงานใหญ่ขึ้น จึงทำกระพริบเสื่ออาหารหลายใบซ้อนกันแล้วดูไม่สวยงาม จึงคิดทำฐานรองกระพริบให้เห็นเป็นชั้น ๆ แล้วเห็นกระพริบเสื่อไม่สวยงามจึงจัดการเจิมปากเข้า (เจิม คือ การเสริม เพิ่ม โดยนำใบตองมาพับกลีบติดที่ฐานรองกระพริบ) แล้วก็ลืมนึกว่าเป็นกระพริบเจิมเข้าอีกด้วย จึงปรับเปลี่ยนมาเป็นบายศรีอย่างทุกวันนี้ (เสถียรโกเศศ, 2506)

มณีนรีรัตน์ จันทนะพะลิน (2540) กล่าวว่า บายศรี คือ ภาชนะที่จัดตกแต่งให้สวยงามเป็นพิเศษด้วยใบตองและดอกไม้เพื่อเป็นสำหรับใส่อาหารคาวหวานในพิธีสังเวยบูชาและพิธีทำขวัญต่าง ๆ ทั้งของพระราชพิธีและของราษฎร

ภูษิษฐ์ สว่างสุข (2553) กล่าวว่า บายศรี หมายถึง ข้าวขวัญ ใช้ในพิธีสมโภช สังเวยเทวดา ไหว้ครู บวชนาค รับแขกบ้านแขกเมือง รับขวัญทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มีหลายประเภท เช่น บายศรีต้น บายศรีปากชาม บายศรีหลวง ซึ่งมีแก้ว เงิน ทอง เป็นต้น

อาจารย์เอื้อน ภาณุทัต กล่าวว่า บายศรีปากชาม ครึ่งโบราณมีหลายอย่าง บายศรีปากชามสำหรับเรียกขวัญก็อย่างหนึ่ง บายศรีปากชามทำขวัญบ้าน ทำขวัญเรือ ทำขวัญเสา แต่ละอย่างไม่เหมือนกัน บายศรีใหญ่ที่ทำกัน 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น 9 ชั้น บายศรี 9 ชั้นโดยมากมักจะเป็นของราชการ ถ้าไม่เกี่ยวกับทางราชการอย่างเต็มที่ ใช้เพียง 7 ชั้น แต่ก็ยังทำกันเป็นส่วนใหญ่ โดยส่วนมากใช้บายศรี 5 ชั้น ส่วนบายศรี 3 ชั้น เป็นพวกที่ต้องการทำให้เสร็จเร็ว (ฐะปะนีย์, และคณะ, 2529)

จะเห็นได้ว่าการประดิษฐ์บายศรีในช่วงนี้จะเป็นการประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการสังเวยบูชา และความเชื่อเรื่องขวัญในการสู่ขวัญ คน สัตว์ สิ่งของ และสถานที่ โดยจะพบเห็นรูปแบบบายศรีที่ใช้ในพิธีกรรมเหล่านี้แบ่งเป็น

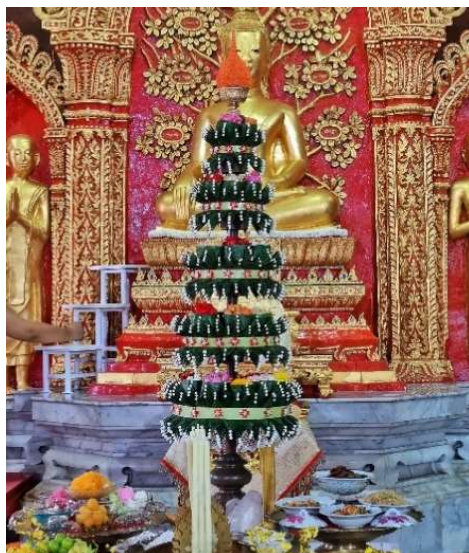
(1) บายศรีของหลวงหรือของพระมหากษัตริย์ มี 3 ชนิด คือ 1) บายศรีสำหรับเล็ก มีบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน มีลักษณะเป็นพานวางซ้อนกัน 3 ชั้นเป็นบายศรีขนาดเล็ก ใช้สำหรับทำขวัญในงานเล็กน้อย 2) บายศรีสำหรับใหญ่ มีลักษณะเหมือนกับบายศรีสำหรับเล็กแต่ขนาดใหญ่สำหรับทำขวัญสมโภชในพิธีการที่มีความสำคัญมีชุดละ 5 ชั้น 3) บายศรีตอรองทองขาว คือ บายศรีใหญ่หรือบายศรีต้นเป็นแต่เปลี่ยนเป็นไม้ที่รองรับตัวบายศรีของแต่ละชั้นเป็นทองขาว

(2) บายศรีที่ใช้ในพิธีของราษฎร บายศรีของราษฎรนั้นมีตั้งแต่บายศรีขนาดเล็ก ไปถึงขนาดใหญ่โดยปกติใช้ใบตองตานีมาพับและเย็บเป็นแบบต่าง ๆ แบ่งตามขนาด คือ 1) บายศรีปากชาม เป็นบายศรีขนาดเล็กใช้ชามขนาดย่อม ๆ เช่น ชามเบญจรงค์ 2) บายศรีใหญ่ บายศรีต้น บายศรีหลัก บายศรีชั้น แล้วแต่นิยมเรียกเป็นบายศรีขนาดใหญ่ที่ใช้ในงานพิธีสำคัญแบ่งเป็นบายศรีต้น 3 5 7 และ 9 ชั้น ในช่วงแรกมีการใช้ต้นกล้วยเป็นแกนต่อมามีการคิดทำแกนให้ถาวรและมั่นคงยิ่งขึ้นจึงใช้ไม้เนื้อแข็งเกลากลึงเป็นต้นมี 3 5 7 และ 9 ชั้น บายศรีใหญ่ เป็นบายศรีที่มีขนาดใหญ่กว่าบายศรีปากชามแต่จัดทำใส่ในภาชนะที่ใหญ่ขึ้น เช่น พาน โตก หรือตะลุ่ม การใส่พานนี้จะใส่พานใบเดียวหรือหลายใบตั้งซ้อนกันก็ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของงานพิธี (มณีนรีรัตน์ จันทนะพะลิน, 2540)

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า รูปแบบบายศรีที่ใช้เพื่อการสังเวบูชา และการทำขวัญในช่วงนี้จะมีรูปแบบเฉพาะและมีข้อกำหนดที่ตายตัว อาจมีการประดิษฐ์สร้างสรรค์ในด้านการปักกลีบ การใช้วัสดุและชนิดของงานดอกไม้ ที่มีความสร้างสรรค์และแปลกใหม่มากยิ่งขึ้น แต่ยังคงเอกลักษณ์และรูปแบบของบายศรีดั้งเดิม คือ บายศรีราชสำนัก ได้แก่ บายศรีแก้ว บายศรีเงิน บายศรีทอง บายศรีทองรองทองขาว และบายศรีของราษฎร ได้แก่ บายศรีปากชาม บายศรีใหญ่ต้น

ภาพที่ 1 บายศรีปากชาม
ที่มา: ฉัตรชัย สีนงสา

ภาพที่ 2 บายศรีตัน
ที่มา: ธิญญฉัตร ภูเจริญ

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของบายศรีที่เกิดขึ้นจากเดิมบายศรีเป็นสิ่งที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา นิยมใช้ในการสู่ขวัญเป็นภาษาคนที่ใส่ข้าวสุก เรียกว่า ข้าวขวัญ ใช้บวงสรวงสังเว ผีฟ้า ผีแถน โดยใส่กระทงที่ทำจากใบตองหรือกาบกล้วย ต่อมาภาษาคนที่ใส่ได้ถูกให้ความสำคัญมากขึ้น โดยปรับเปลี่ยนและออกแบบภาษาเป็นงานใบตองมีการปักกลีบและประดิษฐ์ให้มีความสวยงามโดยเลียนแบบเครื่องสูงในพระราชพิธีของราชสำนักและสร้างสรรค์เป็นรูปแบบหลากหลายมากยิ่งขึ้นตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง โดยในช่วงหลัง จากการรับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม บายศรี จึงมีรายละเอียดที่ต่างกัน 2 ระดับ และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อเนื่องกันคือ ระดับชาวบ้านกับระดับราชสำนัก ปัจจุบันการประดิษฐ์บายศรีจึงให้ความสำคัญแก่ภาษาที่ทำจากใบตองมากกว่าเครื่องสังเวที่ใส่ในบายศรีคือ ข้าวสุก แล้วกลายชื่อเป็น “ใบศรี” จนไม่เหลือรูปแบบและความหมายเดิมที่มี (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2563)

อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงนี้จากการอธิบายของ Jackson (2023) ได้ชี้ให้เห็นว่า บริเวณพื้นที่ของประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมและทางผ่านการค้าของหลายประเทศทั่วโลก ประกอบกับการได้รับวัฒนธรรมมาจากจีน และได้รับอิทธิพลทางศาสนา พรัชญา และการค้าจากอินเดียเข้ามา จากการรับวัฒนธรรมอันหลากหลายในพื้นที่นี้ ความเชื่อในการบูชาจึงแตกต่างไปจากแบบแผนการเคารพบูชาดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาเทวดาอารักษ์ ท้องถิ่น และความเชื่อในเรื่องขวัญ ซึ่งถูกจำกัดไว้ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ในความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาในพื้นที่สังคมไทย แต่ความเชื่อเรื่องการบูชาเทพเจ้าและวิญญาณที่ถือเป็นความเชื่อในการบูชาเพื่อความคาดหวังต่อความมั่งคั่งได้ถูกยอมรับและถูกให้ความเคารพนับถือแพร่กระจายออกไปในระดับชาติ และไม่มีข้อจำกัดเฉพาะตนหรือเฉพาะท้องถิ่น โดยผนวกรวมเข้ากับความเชื่อในหลายศาสนา แนวคิดดังกล่าวนี้จากเดิมที่บายศรีมีรูปแบบเฉพาะตัวเป็นภาษาคนที่ใส่หรือรองรับอาหารเพื่อใช้เป็นเครื่องสังเวในความเชื่อเรื่องขวัญ ในศาสนาผี ก็มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบออกไปเพื่อตอบสนองการบูชาในรูปแบบใหม่ตามความเชื่อในรูปแบบศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธผสมเข้าด้วยกัน โดยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบายศรีเพื่อใช้ในการบูชา การสังเวเทพเจ้าและวิญญาณเพื่อตอบสนองการบูชาเพื่อความมั่งคั่งก็มีการพัฒนารูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการนี้เช่นกัน

เบญจมาส แพทอง (2540) ได้ให้ความเห็นสอดคล้องว่า ปัจจุบันชาวไทยมีความเชื่อและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้าในลัทธิต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและมีศรัทธาวาสักดิ์สิทธิ์

และเทพเจ้าที่ตนนับถือสามารถบันดาลให้มีความเจริญรุ่งเรือง ประสบความสำเร็จมีความสุขในชีวิตได้ ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจะเห็นว่ามีการนับถือเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ที่อยู่ในระดับชั้นพรหม ชั้นเทพ มีทั้งเทพฝ่ายชาย ฝ่ายหญิง เช่น ท้าวมหาพรหม ท้าวสหัมบดีพรหม พระศิวะ พระพิฆเนศวร พระอินทราธิราช เจ้าแม่ลักษมีเทวี พระอุมาเทวี เทพเจ้าในลัทธิของจีนตามคัมภีร์มหายาน เทพกวนอู เขียนต่าง ๆ ที่ชาวจีนเคารพนับถือ เจ้าพ่อศาลหลักเมือง เจ้าพ่อหอกลอง เทวดาอารักษ์สถานที่ต่าง ๆ เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าแม่เขาสามมุข พระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายาน มีเจ้าแม่กวนอิม และสมมุติเทพที่เป็นบุรพกษัตริย์ในอดีตของไทยหลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้น ผู้ที่นับถือศรัทธาในเทพองค์ใดต่างก็สักการะเทพองค์นั้นตามลัทธิพิธีของตน บรรดาเทพเจ้าต่าง ๆ เหล่านั้นจะมีเทพเจ้าชั้นสูงของพราหมณ์รวมอยู่ด้วยหลายพระองค์ ผู้ที่สืบเชื้อสายจากพราหมณ์หรือผู้ที่เชื่อว่าจะสามารถสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้มักจัดทำบายศรีเป็นเครื่องสักการะ เพราะบายศรีถือเป็นของสูงของบริสุทธิ์ สมควรอย่างยิ่งในการนำมาสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ

จากงานเขียน หนังสือ และเอกสารต่าง ๆ ทำให้เห็นรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีในรูปแบบใหม่ขึ้นมา นอกเหนือจากบายศรีปากชาม และบายศรีต้น โดย อัญชลี จรรายชน (2555); อุมารตี ทรัพย์สิน (2562); อาคม ยะหัตตะ (2561); พิสิฐชัย พรจิตรทิพย์ (2556); ศักดิ์ สนสี (2556) ได้กล่าวถึงวัสดุอุปกรณ์ วิธีการทำ และรายละเอียดต่าง ๆ ของบายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีตอ ซึ่งเป็นรูปแบบบายศรีแบบใหม่ที่ใช้ในพิธีของราชกรู นอกจากนั้น พิเชิด อุดมพันธ์ (2562) ได้กล่าวถึงวัสดุอุปกรณ์ วิธีการทำ และรายละเอียดต่าง ๆ ของบายศรีพญานาค 1 เศียร และ บายศรีพญานาค 5 เศียร และ วสุกิจ พักเรือนดี (2556) กล่าวว่า บายศรีในยุคหลัง ๆ มีความหลากหลายไม่มีกฎเกณฑ์บังคับแต่ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมกับงานที่จัดทำนั้น ๆ ได้แก่ บายศรีบัลลังก์ บายศรีเทียนชัย บายศรีธรรมจักร บายศรีจตุรมุข บายศรีจุฬามณี และอื่น ๆ อีกมากมายตามแต่จินตนาการของช่างบายศรีแต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความหมายของจำนวนตัวบายศรีและจำนวนชั้นบายศรีที่มีความเป็นมงคล นอกจากนั้นยังกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของบายศรีพระแม่ธรณี บายศรีพระพิฆเนศวร และจากการศึกษาของ ศิวพร สุกุณาทวงศ์ (2551) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบ ความหมาย ความสำคัญ ของบายศรี เช่น บายศรีบัลลังก์พญานาค 1-9 เศียร บายศรีพรหมเปิดโลก บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม บายศรีพระแม่โพสพ บายศรีบรมครูร้อยแปดบายศรี

บัลลังก์องค์เทพแต่ละพระองค์ ซึ่งวัตถุประสงค์การใช้งาน บายศรีรูปแบบภายหลังนี้จะเกี่ยวกับการบูชาพระพิธีการ บวงสรวง พิธีการไหว้ครู หรือใช้เป็นที่รองรับองค์เทพแต่ละองค์ในพิธีการบวงสรวงสังเวย เช่น พระพรหม พระศิวะ พระพิฆเนศวร แม่โพสพ แม่ธรณี เจ้าแม่กวนอิม พญานาค พญาครุฑ เป็นต้น ซึ่งวัตถุประสงค์การใช้งาน และรายละเอียดจะมีความแตกต่างจากเดิมที่ใช้ในพิธีการทำขวัญแต่เพียงอย่างเดียว

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีที่เกิดขึ้นเป็นผลเนื่องมาจากแบบแผนการบูชาที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามระบบการคำนวณธรรมประวัติดาสดา และศาสนา ที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อและวัฒนธรรมการบูชาให้มีการเปลี่ยนไป จากเดิมที่บายศรีในพิธีของราชกรู จะมีเพียงแค่บายศรีปากชามที่บรรจุอาหารและเครื่องสังเวยไว้อยู่ใน คือ ข้าวสุกปากหม้อไข่ต้มสุก กล้วยน้ำว้า และแตงกวา จะเป็นบายศรีพื้นฐานที่จะใช้ร่วมกับบายศรีอื่นในทุกงานพิธี และบายศรีใหญ่หรือบายศรีต้น บายศรีหลัก เป็นบายศรีที่ใช้ในโอกาสพิเศษอื่น ๆ เช่น ทำขวัญงานอุปสมบท เพื่อใช้ในพิธีกรรมความเชื่อเรื่องขวัญในศาสนาผีเพียงเท่านั้น จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในด้านความเชื่อที่มีการบูชารูปองค์เทพที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นในหลาย ๆ ศาสนาได้ส่งผลให้รูปแบบการประดิษฐ์บายศรีมีการเปลี่ยนแปลงไป เพื่อตอบสนองกับความเชื่อดังกล่าวด้วย มีการพัฒนารูปแบบบายศรีเพื่อให้ตรงกับความต้องการบูชาองค์เทพนั้น ๆ เป็นการเฉพาะมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังใช้บายศรีปากชามร่วมด้วยในงานนั้น ๆ เสมอโดยมีความเชื่อว่าบายศรีปากชาม เป็นบายศรีที่เก่าแก่มากที่สุด และมีการประดิษฐ์บายศรีเพื่อบูชาองค์เทพใหม่ตามความเชื่อเป็นการเฉพาะ ซึ่งปัจจุบันสามารถพบเห็นบายศรีชนิดต่าง ๆ เช่น บายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีตอ บายศรีพญานาค บายศรีบัลลังก์ บายศรีเทียนชัย บายศรีธรรมจักร บายศรีจตุรมุข บายศรีจุฬามณี บายศรีพระแม่ธรณี บายศรีพระพิฆเนศวร บายศรีพรหมเปิดโลก บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม บายศรีพระแม่โพสพ บายศรีโลกุตตระ บายศรีพระอรหันต์ 8 ทิศ บายศรีบรมครูร้อยแปด บายศรีบัลลังก์พญานาค บายศรีบัลลังก์พญาครุฑ บายศรีบัลลังก์พญาหงส์ บายศรีบัลลังก์องค์เทพแต่ละพระองค์ วัตถุประสงค์การใช้งานบายศรีรูปแบบในภายหลังนี้จะเกี่ยวกับการบูชาพระ พิธีการบวงสรวง พิธีการไหว้ครู หรือใช้เป็นที่รองรับองค์เทพแต่ละพระองค์เพื่อตอบสนองการบูชาให้เกิดความมั่งคั่ง ภายใต้ความเชื่อในศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธผสมเข้าด้วยกัน

ภาพที่ 3 บายศรีชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีการบวงสรวงสังเวย
ที่มา: ฤๅษณ์ เกศ ทองดี

ภาพที่ 4 บายศรีชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีการบวงสรวงสังเวย
ที่มา: วสุกิจ พักเรือนดี

2.2 ลัทธิบูชาความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

คำว่า ลัทธิบูชาความมั่งคั่ง เป็นการสร้างคำอธิบายใหม่เพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความเชื่อการบูชา ถูกกล่าวขึ้นโดยศาสตราจารย์ ดร. ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน ผู้เขียนหนังสือ Capitalism Magic Thailand เทว มนตรา คาถา เจริญ : ไสยศาสตร์ยุคใหม่กับทุน (ไทย) นิยม แปลโดย : วิราวรรณ นฤปิต ซึ่งคำว่า ลัทธิบูชาความมั่งคั่ง ข้อมูลจาก พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของแต่ละคำไว้ดังนี้ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ม.ป.ป.)

ลัทธิ หมายถึง คติความเชื่อถือ ความคิดเห็น และหลักการ ที่มีผู้นิยมนับถือและปฏิบัติตามสืบเนื่องกันมา เช่น ลัทธิสังคมนิยม ลัทธิชาตินิยม ลัทธิทุนนิยม

บูชา หมายถึง แสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีค่าด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ ยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ

มั่งคั่ง หมายถึง มีทรัพย์สินมากมาย มีทรัพย์สินเหลือ มีทรัพย์สินมาก

เพราะฉะนั้น ลัทธิบูชาความมั่งคั่ง จึงหมายถึง คติความเชื่อถือ ความคิดเห็น และหลักการ ที่นิยมนับถือและปฏิบัติตามสืบเนื่องกันมาในการแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีค่าด้วยเครื่องสักการะ และยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เพื่อขอพรให้มีทรัพย์สินมาก มีทรัพย์สินเหลือ

ส่วนคำว่า เศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจที่นายจ้างคือเจ้าของปัจจัยการผลิต อันได้แก่ ที่ดินทุน และการประกอบการ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ผลกำไรสูงสุดโดยใช้ปัจจัยการผลิตน้อยที่สุด ส่วนแรงงานมีฐานะเป็นเพียงปัจจัยการผลิตอย่างหนึ่ง แรงงานจึงต้องพึ่งพานายจ้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมีลักษณะที่สำคัญ คือ 1) การมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญ ซึ่งหมายความว่ารวมถึงการอนุญาตให้เอกชนสามารถถือครองทรัพย์สินได้มากเท่าที่จะหาได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย 2) การแข่งขันเสรี เศรษฐกิจแบบทุนนิยมสนับสนุนให้มีการแข่งขันเสรี ซึ่งจะทำให้ผู้ขายเสนอราคาที่เหมาะสมที่สุดด้วยศักยภาพการผลิตที่ดีที่สุด คนที่ไม่เหมาะสมกับการผลิตประเภทนั้น ๆ จะถูกกดดันออกจากตลาดและเหลือแต่ผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพ 3) ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งหมายถึงระบบที่อนุญาตให้เอกชนสามารถลงทุนในการผลิตหรือใช้จ่ายเงินเพื่อหาซื้อสินค้าและบริการได้ตามความสามารถและความต้องการ โดยไม่มีกฎระเบียบหรือข้อบังคับจากรัฐบาล โดยเชื่อว่าในที่สุดจะทำให้ราคาของสินค้าและบริการอยู่ในจุดสมดุลคือจุดที่ผู้ซื้อและผู้ผลิตมีความเห็นตรงกันว่าราคาอยู่ในช่วงที่เหมาะสม 4) อิสระในการบริหารเศรษฐกิจแบบทุนนิยมต้องการอิสระในการบริหารงานโดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐบาล เพราะในความคิดของทุนนิยมเชื่อว่ารัฐบาลไม่มีทางเข้าใจได้หมดว่าเอกชนต้องการอะไร (ประธาน สุวรรณมงคล, ม.ป.ป.)

เศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงจัดได้ว่าเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งที่เน้นว่าทุกคนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินตามกฎหมาย มีสิทธิที่จะใช้สอยและจำหน่ายทรัพย์สินของตนและได้ ซึ่งดอกผลแห่งทรัพย์สินนั้น และมีสิทธิที่จะติดตามเอาคืนทรัพย์สินนั้นจากผู้ไม่มีสิทธิยึดถือไว้ด้วย โดยเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้มีขึ้นมาเพื่อรองรับความต้องการของมนุษย์ที่มีอย่างไม่จำกัด ข้นพื้นฐานความคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนสามารถแข่งขันได้อย่างเสรีและเท่าเทียมกัน จึงสามารถแสวงหาผลประโยชน์เพื่อการเลี้ยงชีพตนได้โดยไม่มีแต้มต่อ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจึงเป็นการดึงเอากิเลสของมนุษย์ซึ่งไม่มีขีดสุดมาเป็นพลังในการขับเคลื่อนของระบบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างไร้ขีดจำกัด (เดือนเด่น นาคสีหราช, 2558)

Jackson (2023) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ปัจจัยคือ ลัทธิบูชาความมั่งคั่ง และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจึงถือว่ามีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น แม้ในปัจจุบันที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีการพัฒนาอย่างก้าวหน้า ความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็เติบโตขึ้นพร้อม ๆ กันในโลกแห่งความเป็นเหตุเป็นผล โดยตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา นักมานุษยวิทยาต่างชี้ให้เห็นว่าการนับถือลัทธิพิธีไสยศาสตร์ในประเทศไทยเกิดขึ้นมากในปลายยุคสมัยใหม่ การเติบโตของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศไทยใน พ.ศ. 2522 การเข้าสู่สภามสมัยใหม่ของสังคมวิทยาในประเทศไทยกำลังก่อให้เกิดคติถือผีสางเทวดาที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเรื่องอำนาจของความนิยมในการนับถือผีสางเทวดาได้รับความนิยมที่เพิ่มขึ้นมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เมื่อเข้าสู่โลกสมัยใหม่ เป็นโลกที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างรวดเร็วและเต็มไปด้วยการแสวงหาพลังหนุนนำ รวมทั้งประสบการณ์ของคนส่วนใหญ่ที่ไร้เสียงไร้อำนาจ จึงเป็นปัจจัยที่คดการนับถือผีสางเทวดาที่มีความเก่าแก่จะกลับขึ้นมาได้รับความนิยมอีกครั้งหนึ่ง โดยพบการเกิดขึ้นของการปฏิรูปนิกายใหม่ ความนิยมเรื่องไสยศาสตร์ การทรงเจ้าเข้าผี การรักษาโรคด้วยพลังทั้งหมดนี้กำลังได้รับความนิยมและแข่งขันชิงความเป็นหนึ่งกันเพื่อดึงดูดบุคคลให้เข้ามาสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ประเทศไทยยังพบในหลายประเทศทั่วโลก โดยในระยะ 15 - 20 ปีที่ผ่านมา สถานที่สักการะบูชาที่ผู้คนนิยมไป เช่น ศาลท้าวผไทพราหมณ์ โรงแรมแกรนด์ไฮแอทเอราวัณได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลานี้ และเป็นสถานที่ที่สร้างความคาดหวังในเรื่องความมั่นคงของการบูชาขึ้นมา โดยบุคคลที่นิยมไปสักการะบูชามาจากคนที่ประสบกับปัญหากับความไม่แน่นอนในชีวิต การพัฒนารูปแบบของความเชื่อในการบูชานี้ เกิดขึ้นจากบริเวณพื้นที่ตั้งของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน 3 ประการ คือ 1) ประเทศไทยเป็นทางผ่านทางการค้าและได้รับวัฒนธรรมมาจากประเทศจีน 2) การได้รับอิทธิพลทางศาสนา ปรัชญา และการค้ามาจากประเทศอินเดีย 3) การเป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มก้อนพุทธวัฒนธรรมที่มีศูนย์กลางอยู่มากมายทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยความสัมพันธ์ทั้งหมดนี้ลัทธิบูชาความมั่งคั่งของไทยสมัยใหม่ จึงมีจุดกำเนิดมาจากพลวัตทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนาที่แตกต่างกันด้วยจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงที่มาทางประวัติศาสตร์อันยาวนานที่สั่งสมปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคมจึงก่อให้เกิดกระบวนการหล่อหลอมเข้าด้วยกันอย่างสลับซับซ้อน

ลัทธิบูชาความมั่งคั่งของไทยในความเชื่อต่าง ๆ จะเน้นความสำคัญที่เหมือนกัน คือ ความอุดมสมบูรณ์และสอดคล้องกับลักษณะของพุทธศาสนาในประเทศไทย ลัทธิบูชาความมั่งคั่งจะแตกต่างไปจากแบบแผนการเคารพบูชาดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับขวัญ ซึ่งจำกัดเอาไว้ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ แต่ความเชื่อในเทพเจ้าและวิญญาณที่ให้เคารพนับถือได้รับความนิยมแพร่หลายในทุกพื้นที่และไม่มีข้อจำกัดเฉพาะตนหรือเฉพาะท้องถิ่น โดยความเชื่อในเรื่องของการบูชาเทพเจ้าเงินและเทพเจ้าอินดูได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในแบบแผนการบูชาในประเทศไทย และถูกทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธในฐานะเทพยดาอารักษ์ในศาสนา ถือเป็นพลวัตทางวัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นเป็นพหุวัฒนธรรมอันซับซ้อนในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบอันหลากหลายในพื้นที่ศาสนาในประเทศไทยมีศาสนาพุทธ อยู่ลำดับสูงสุดเสมอ แต่ภายใต้โครงสร้างใหญ่นี้วัฒนธรรมศาสนาในประเทศไทยยอมความแตกต่างอื่นได้ และขณะเดียวกันก็ลดทอนความหลากหลายให้เข้ามาอยู่ในระบบที่นอกจากจะขยายตัวออกอย่างรวดเร็วแล้ว ยังได้รับการโอบอุ้มและให้เกียรติในสถานะทางสังคมอยู่ ทั้งหมดนี้จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่มีความยืดหยุ่นสูงและขยายแบบแผนทางวัฒนธรรมออกไปได้กว้างมาก เห็นได้ชัดว่าความเชื่อพื้นเมืองเหมาะสมจะต่อรองและธำรงเอกลักษณ์บางอย่างเอาไว้ โดยไม่ต้องถูกความเชื่อต่างถิ่นทำลาย สถานการณ์เช่นนี้ไม่เพียงพบได้ในวัฒนธรรมศาสนาของประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังพบได้ในลักษณะทั่วไปในวัฒนธรรมหลักของหลายประเทศ

ลัทธิบูชาความมั่งคั่งของไทยเป็นความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างไสยศาสตร์ ศาสนา และตลาดซึ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัดในประเทศไทยทุกวันนี้ และเป็นมุมมองตรงข้ามกับมุมมองก่อนหน้านี้ว่าทุนนิยมและศาสนาพุทธไม่สามารถเข้ากันได้ ความสัมพันธ์ระหว่าง 3 สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึง ข้อเท็จจริงที่ทุนนิยมสมัยใหม่ได้ทำให้ความนิยมในลัทธิพิธีไสยศาสตร์เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมใหม่ที่ควรจะเป็นเศรษฐกิจแบบเป็นเหตุเป็นผล ได้ก่อให้เกิดการไม่พึงพิงกับความเป็นเหตุเป็นผลรูปแบบใหม่ขึ้นมา พัฒนาการที่สำคัญในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาคือการเกิดอาชีพผู้ทำพิธีศักดิ์สิทธิ์ เช่น หมอทำขวัญพราหมณ์บวงสรวง และคนทรงเจ้าเข้าผี เมื่อเกิดการขยายบริการด้านพิธีกรรม การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการทรงเจ้าเข้าผีก็กลายมาเป็นอาชีพประจำมากขึ้น กลยุทธ์การยกสถานะทางอาชีพเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ลัทธิบูชาความมั่งคั่งและสะท้อนวิถีทางในพื้นที่ศาสนาในประเทศไทย ขณะเดียวกันวิญญาณรูปแบบเก่าในพิธีเข้าทรงมักจะถูกเรียกว่า ผี ซึ่งเป็นคำทั่วไปที่ หมายถึง พลังวิญญาณ แต่วิญญาณในลัทธิบูชาความมั่งคั่งแบบใหม่เกือบทั้งหมดใช้สรรพนาม

เจ้า ที่มาจาก พระเจ้า หรือใช้คำจากภาษาบาลีสันสกฤต ที่ว่า เทพ (เทวา เทวดา) หรือ สรรพนาม องค์ ในประเทศไทย และทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ นับถือศาสนาพุทธ มีการเช้่นสรวงบูชาเรื่องเหนือธรรมชาติ และการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในแบบแผนใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพลังความเชื่อของ ศาสนาที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทที่มีย่านการค้าเป็นศูนย์กลาง และโลกยุคสมัยใหม่ภายใต้การติดต่อสื่อสารที่ไร้พรมแดน ประสบการณ์จากทศวรรษที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าการนับถือ ศาสนาด้วยการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่เคยหยุดนิ่ง ท่ามกลาง พัฒนาการทางเศรษฐกิจ แต่กลับเป็นส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ยิ่งไปกว่านั้นแทนที่จะถูก ทุนนิยมเหยียดหยามลัทธิพิธีศักดิ์สิทธิ์ของไทยกลับขยายย ครอบงำไปกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ พลังจากเศรษฐกิจ การค้า และสัญลักษณ์ แทรกซึมเข้าไปในการปฏิบัติทาง ศาสนาในประเทศไทยมากขึ้นจนมักจะถูกพุทธศาสนิกชน สายปฏิรูปทั้งพระสงฆ์และฆราวาสวิพากษ์วิจารณ์ดูแคลน ด้วยคำเรียกว่า พุทธพาณิชย์ ซึ่งพุทธพาณิชย์กำเนิดมา จากการรวมตัวทางศาสนาพุทธเถรวาท ศาสนาพราหมณ์ แบบชาวบ้าน การนับถือผี ความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์ และการบูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่ของชาวจีน และอินเดีย พิธีทางพุทธพาณิชย์ของประเทศไทยจึงเป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้น จากระบบที่ให้ความสำคัญกับคำพูด วัตถุ และรูปลักษณ์ ภายนอกที่สำคัญยิ่งกว่าภาษาที่ใช้เขียน (Jackson, 2023)

จากข้อมูลจะเห็นว่า การพัฒนาและการเติบโตของ เศรษฐกิจในปัจจุบัน ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การบูชาความมั่งคั่ง ได้รับความนิยมและเติบโตขึ้นไปในทิศทางเดียวกันด้วยเหตุผล และปัจจัยในหลาย ๆ ด้าน สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทาง การค้า วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนา ด้วยประเทศไทย เป็นพื้นที่ทางผ่านทางการค้า และได้รับอิทธิพลทางศาสนา ปรัชญา จากประเทศต่าง ๆ โดยรอบ ความเชื่อด้านการบูชา ความมั่งคั่งจึงมีการพัฒนาและปรับรูปแบบจากอดีตกลายเป็น รูปแบบความเชื่อในการนับถือใหม่ ๆ ด้วยเหตุผลนี้ รูปแบบ และรายละเอียดของพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อการบูชาได้มีการพัฒนา และต่อเติมขึ้นมาอีกมากตามแต่รูปแบบและความเชื่อของ ผู้นับถือพิธีการบูชาในรูปแบบนั้น ๆ สิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง ที่เห็นได้ชัดตัวอย่างหนึ่งคือ รูปแบบ วิธีการทำ และ วัตถุประสงค์การใช้งานของบายศรี ได้มีการคิดประดิษฐ์ รูปแบบที่มีความแตกต่างหลากหลาย และมีความน่าสนใจ กลายเป็นพลวัตที่ตอบสนองการบูชาเพื่อให้เกิดความมั่งคั่ง

2.3 รูปแบบการประดิษฐ์บายศรีเพื่อตอบสนองลัทธิ บูชาความมั่งคั่ง

ผลจากความเชื่อในการบูชาเพื่อให้เกิดความมั่งคั่งได้ สะท้อนไปถึงรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีที่มีการสร้างสรรค์

รูปแบบออกมาเพื่อตอบสนองการบูชาอย่างหลากหลาย โดยในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีที่ได้รับความนิยมในการบูชาเพื่อตอบสนองต่อลัทธิบูชาความมั่งคั่ง ของไทยที่พบเห็นได้บ่อยในปัจจุบัน ได้แก่ การประดิษฐ์ บายศรีเพื่อบูชาพระวิญญูณเจ้า พระเกจิอาจารย์ เทพเจ้าจีน และเทพเจ้าฮินดู ได้รับความนิยมในการบูชาว่ามีรูปแบบและ รายละเอียดของบายศรีแต่ละชนิด ดังนี้

2.3.1 รูปแบบบายศรีที่ใช้ในลัทธิบูชาของคัมภีร์บ้านคาล ความมั่งคั่ง การสักการบูชาดวงพระวิญญาณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมาชิกราชวงศ์ในประเทศไทย โดยความนิยมสักการะบูชารัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ พ.ศ. 2411 - 2453) มีอยู่ทุกพื้นที่ในประเทศไทยความนิยมนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มต้นขึ้นเมื่อทศวรรษ 2500 และช่วงที่ เศรษฐกิจเติบโตถึงขีดสุดในทศวรรษ 2530 สถานที่ที่นิยมไป สักการบูชาคือ พระบรมรูปทรงม้าด้านหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ในวันที่ 23 ตุลาคมของทุกปีจะเป็นวันหยุดราชการและ วันที่รำลึกถึงการสวรรคตของพระองค์ นิยมเรียกวันนี้ว่า วันปิยมหาราช ที่มาของความเชื่อในรัชกาลที่ 5 ที่ เป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลความร่ำรวยได้มาจากการที่คดิ แบบศาสนาพราหมณ์เรื่องเทวราชาเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย นอกเหนือจากการบูชารัชกาลที่ 5 แล้ว พระมหากษัตริย์ และสมาชิกราชวงศ์องค์อื่น ๆ เป็นจุดสนใจของความเชื่อ เรื่องความร่ำรวยเช่นเดียวกัน ได้แก่ การบูชาสมเด็จพระนเรศวร มหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 2133 - 2145) พระมหากษัตริย์ สมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงเป็นต้นแบบบูชาจากการนำกองทัพอ ยูยยาจนเป็นอิสระจากพม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 2310 - 2325) ผู้สร้างสยามขึ้นใหม่หลังจาก พม่าเผาทำลายเมืองหลวงเก่าที่อยุธยา และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (พ.ศ. 2423 - 2466) หรือ ผู้เคารพนับถือรู้จักกันในราชทินนามว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 เป็นเจ้านายผู้ก่อตั้งราชนาวีไทยสมัยใหม่และเป็นเจ้านายผู้ช่ำชอง ในความรู้ด้านไสยศาสตร์และการแพทย์แผนไทย (Jackson, 2023)

จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า การใช้ บายศรีเพื่อการบูชาราชวงศ์ แต่ละพระองค์ในที่พักอาศัย หรือสถานที่ที่ประดิษฐ์ฐานพระบรมรูป หรือพระรูปต่าง ๆ ในการบูชาทั่วไปจะนิยมใช้บายศรีแบบต่าง ๆ คือ 1) บายศรีเทพ ลักษณะรูปทรงบายศรีตัวนมแมวหรือ ตัวบายศรีตัวหลัก จะแบ่งเป็น 4 - 5 ทิศ และมีตัวนมแมวหรือตัวบายศรี ตัวรองสับระหว่างตัวบายศรีตัวหลัก กรวยตั้งอยู่ตรงกลาง บรรจุอยู่ในพานหรือภาชนะอื่น ๆ ทำจำนวน 1 ชั้น 2) บายศรีพรม ลักษณะรูปทรงบายศรีตัวนมแมวหรือ ตัวบายศรีตัวหลักจะแบ่งเป็น 4 ทิศ และมีตัวนมแมว หรือตัวบายศรีตัวรองสับระหว่างตัวบายศรี ตัวหลัก บรรจุ

อยู่ในพานหรือภาชนะอื่น ๆ ทำจำนวน 1 ชั้น 3) บายศรีปากชามลักษณะรูปทรงบายศรีตัวนมแมวหรือตัวบายศรีตัวหลักจะแบ่งเป็น 3 ทิศ และมีตัวแมงดา หรือ เต่า สักระหว่างตัวบายศรีตัวหลักและมีกรวยตั้งอยู่ตรงกลางบรรจุอยู่ในชามใช้บายศรีทั้ง 3 แบบนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือใช้ควบคู่กันไปอย่างละ 1 คู่ การให้รายละเอียดงานดอกไม้ใบตองจะดูตามลักษณะเฉพาะของการบูชา พระวิญญาณของกษัตริย์นั้น ๆ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ท่านทรงโปรดดอกกุหลาบสีชมพู และด้วยสีชมพูนั้นเป็นสีประจำวันอังคารอันเป็นสีของวันพระราชสมภพ บายศรีที่ประดิษฐ์ขึ้นจะสอดแทรกไว้กับสีชมพูเข้าไปบริเวณการปักกลีบนี้ว่ามีนางของตัวนมแมวหรือตัวบายศรี และประดับตกแต่งดอกไม้ในบายศรีด้วยดอกกุหลาบสีชมพู เป็นต้น หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (เสด็จเตี่ย) พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 จะใช้กุหลาบสีแดงในการบูชาและประดับตกแต่งในบายศรี เป็นต้น กรณีที่เป็นพิธีการบวงสรวงจะนิยมใช้บายศรีต้น 5 7 หรือ 9 ชั้น และบายศรีต่อ จำนวนอย่างละ 1 คู่ ร่วมกับบายศรี ทั้ง 3 ชนิดด้วย

ภาพที่ 5 บายศรีปากชาม
บูชากรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (เสด็จเตี่ย)
ที่มา: วสุกิจ พักเรือนดี

ภาพที่ 6 บายศรีเทพ บูชาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
ที่มา: ฉัตรชัย สืงสา

2.3.2 รูปแบบบายศรีที่ใช้ในลัทธิบูชาเทพเจ้าจีน การสักการบูชาเจ้าแม่กวนอิมหรือกวนอิม เป็นพระนามจีนที่ใช้เรียกพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรของศาสนาพุทธมหายานผู้อยู่ในร่างสตรี ศาสนาพุทธนิกายมหายานนับถือพระอวโลกิเตศวรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมไปด้วยความเมตตา เช่นเดียวกับชาวจีนที่เชื่อกันว่าเป็นพระโพธิสัตว์ในร่างของสตรีผู้ระงับความทุกข์ยากของสรรพสัตว์ ความเชื่อในเจ้าแม่กวนอิม ท่านสามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ สามารถช่วยประทานลูกให้แก่หญิงที่ต้องการตั้งครรภ์ได้ ชาวไทยนับถือเจ้าแม่กวนอิมโดยทั่วไปจนเรียกว่า เจ้าแม่ด้วยความเคารพนับถือนอกจากนี้ยังเรียกว่า เทพในชุดขาว และพระแม่เมตตา ชาวไทยนับถือเจ้าแม่กวนอิมด้วยวัตถุประสงค์เดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เสด็จพ่อ ร.5) คือเพื่ออ้อนวอนขอโชค ขอลาภ และความมั่งคั่ง โดยมีความเชื่อว่า เจ้าแม่กวนอิมเป็นเทพีแห่งการค้าขาย ความเชื่อนี้สะท้อนถึงคตินิยมเจ้าแม่กวนอิมในจีนเรื่อง ความอุดมสมบูรณ์ การมีลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง ความมั่งคั่งร่ำรวย และความกินดีอยู่ดีที่เชื่อกันมายาวนานแล้ว (Jackson, 2023)

การใช้บายศรีเพื่อการบูชาเจ้าแม่กวนอิม ในที่พักอาศัยหรือสถานที่ที่ประดิษฐานรูปเคารพ จะนิยมใช้บายศรีแบบต่าง ๆ คือ บายศรีเจ้าแม่กวนอิม บายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปากชาม ได้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือใช้ควบคู่กันไปอย่างละ 1 คู่ โดยเฉพาะบายศรีเจ้าแม่กวนอิมหรือชื่อเรียกอื่น ๆ เช่น บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม บายศรีพระโพธิสัตว์ กวนอิม หรือบายศรีปลั่งรักพระแม่กวนอิม เป็นต้น จะนิยมใช้จำนวน 1 คู่ บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม ลักษณะรูปทรงบายศรีตัวนมแมวหรือตัวบายศรีตัวหลักจะแบ่งเป็น 8 ทิศ และมีตัวนมแมวหรือตัวบายศรีตัวรองสักระหว่างตัวบายศรีตัวหลัก กรวยตั้งอยู่ตรงกลาง บรรจุอยู่ในพานหรือภาชนะอื่น ๆ ทำจำนวน 1 ชั้น การออกแบบรูปทรงบายศรีจะเป็นลักษณะเหมือนรูปทรงดอกบัวที่เป็นฐานรองรับเจ้าแม่กวนอิมตามประวัติความเชื่อของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน หรือลักษณะบายศรีคล้ายกับรูปทรงโค้งของฝ่ามือเจ้าแม่กวนอิมในปางประทานพรตามเทวลักษณะ การให้รายละเอียดงานดอกไม้ใบตองจะใช้สีในงานดอกไม้เป็นสีชมพูหรือสีขาวที่มีความคล้ายสีของดอกบัวเป็นหลัก จะมีการใช้รับปั้นสีชมพูหรือสีขาวแทรกเข้าไปบริเวณการปักกลีบนี้ว่ามีนางของตัวนมแมวหรือตัวบายศรี และตกแต่งดอกไม้ที่หาได้ทั่วไป เช่น ดอกบัว ดอกดาวเรือง ดอกกรั๊ก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น กรณีที่เป็นพิธีการบวงสรวงจะนิยมใช้ บายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีปากชาม บายศรีต่อ และบายศรีต้น 5 7 หรือ 9 ชั้น จำนวนอย่างละ 1 คู่ ร่วมกับบายศรีเจ้าแม่กวนอิมด้วย

ภาพที่ 7 บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม
ที่มา : ศิวพร สกฤณาท้าววงศ์

ภาพที่ 8 บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม
ที่มา : ศิวพร สกฤณาท้าววงศ์

2.3.3 รูปแบบบายศรีที่ใช้ในลัทธิบูชาเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งแบบชาวฮินดู เทพเจ้าตามความเชื่อของศาสนาฮินดู อาทิ พระพรหม พระพิฆเนศ และพระราหู เป็นหัวใจสำคัญของการบูชาเพื่อความมั่งคั่ง รวมถึงพิธีการทรงเจ้าในทศวรรษที่ผ่านมาและ เทพเจ้า ที่ชาวฮินดูเคารพนับถือจะกำลังเข้ามาแทนที่ ผี ที่ชาวไทยนับถือกันโดยทั่วไปก็ตาม ทั้งนี้ การทรงเจ้าเข้าผีทางภาคเหนือของประเทศไทยในช่วงแรกเป็นร่างทรงที่เข้าสิงด้วยขวัญ ในพิธีเข้าทรงส่วนมากจะเป็นผีปอบา ซึ่งเป็นบุคคลผู้มีอำนาจมากในอดีตและอยู่ในตำนานของชาวบ้าน ต่อมาแบบแผนการอัญเชิญขวัญมาสิงสู่ร่างทรงถูกเทพเจ้าของชาวฮินดูที่มาจากกรุงเทพฯ ทำให้เสื่อมลงทีละน้อยตั้งแต่ราวทศวรรษ 2510 ได้แก่ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม โดยมีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่งในโลกนี้เป็นเทพเจ้าแห่งการสร้างสรรคผู้ทรงมีพระเมตตาและอานุภาพกำหนดชะตากรรมของมนุษย์และบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่มนุษย์ พระพรหมประทานความสุขและความเจริญแก่ผู้สักการะ ประทานปัญญาให้ก้าวหน้าในอาชีพการงาน ปกป้องรักษา

ให้ห่างไกลจากศัตรู ประทานกำลังและสติในการแก้ไข ปัญหาและความยากลำบากต่าง ๆ ปัจจุบันนิยมประดิษฐ์ฐานรูปเคารพเพื่อบูชาในบริษัท ห้าง ร้าน โรงแรม รีสอร์ท โรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรม หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา วัด ศูนย์สังคัมสงเคราะห์ หมู่บ้าน และบ้านบุคคลทั่วไป (Jackson, 2023)

การใช้บายศรีเพื่อการบูชาพระพรหมในที่พักอาศัยหรือสถานที่ที่ประดิษฐ์ฐานรูปเคารพในการบูชาทั่วไปจะนิยมใช้บายศรีแบบต่าง ๆ คือ บายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปากขาม ได้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือใช้ควบคู่กันไป อย่างละ 1 คู่ โดยเฉพาะบายศรีพรหมจะนิยมใช้มากที่สุด ลักษณะรูปทรงบายศรี ตัวนมแมวหรือตัวบายศรีตัวหลักจะแบ่งเป็น 4 ทิศ และมีตัวนมแมวหรือตัวบายศรีตัวรองสลับระหว่างตัวบายศรีตัวหลัก บรรจุน้ำในพานหรือภาชนะอื่น ๆ ทำจำนวน 1 ชั้น การออกแบบรูปทรงบายศรีจะเป็นลักษณะเหมือนเทวลักษณะของพระพรหม ที่มี 4 พระพักตร์ การให้รายละเอียดงานดอกไม้ใบตองจะใช้ดอกไม้ที่ทำได้โดยทั่วไป เช่น ดอกบัว ดอกดาวเรือง ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น โดยสามารถแบ่งรายละเอียดของบายศรีพรหมได้เป็นหลายรูปแบบตามแต่วัตถุประสงค์ในการใช้งานและตามชื่อเรียกของผู้ประดิษฐ์นั้น ๆ เช่น บายศรีพรหมเทพ บายศรีพรหมเปิดโลก บายศรีพรหมเปิดบารมี บายศรีพรหมสี่หน้า บายศรีพรหมประกาศิต บายศรีพรหมประกายฟ้า บายศรีพรหมยอดเปลว เป็นต้น กรณีที่เป็นพิธีการบวงสรวงจะนิยมใช้ บายศรีเทพ บายศรีปากขาม บายศรีตอ และบายศรีต้น 5 7 หรือ 9 ชั้น จำนวนอย่างละ 1 คู่ ร่วมกับบายศรีพรหมด้วย

ภาพที่ 9 บายศรีพรหม
บูชาเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งแบบชาวฮินดู
ที่มา : วสุกิจ พักเรือนดี

ภาพที่ 10 บายศรีพรหมเปิดโลก
บูชาเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งแบบชาวฮินดู
ที่มา: วสุกิจ พักเรื่อนดี

พระพิฆเนศเทพแห่งศิลปะ ในช่วงที่ผ่านมาพระพิฆเนศได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน พระองค์เป็นบุตรของพระศิวะและพระแม่ปารวตีผู้มีร่างกายเป็นมนุษย์และเศียรเป็นช้าง ซึ่งได้รับความนิยมในการกราบไหว้บูชาในฐานะเทพแห่งการเริ่มต้นใหม่ และผู้ขจัดปัดเป่าอุปสรรค พระพิฆเนศได้ชื่อว่าเป็นเทพเจ้าผู้มีเมตตาโอบอ้อมอารีและ มีความคิดสร้างสรรค์ด้านงานศิลปะเป็นพิเศษ ปฏิทินพิธีกรรมของชาวฮินดูระบุถึงพิธีบูชาพระพิฆเนศประจำปี ที่เรียกว่าวันจตุรตี (หรือวินายกจตุรตี) ในประเทศไทยได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 ตามศาลบูชาพระพิฆเนศทั่วประเทศ ซึ่งผู้ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขายไม่ว่าจะเป็นตัวแทนขายบ้าน ตัวแทนขายรถ ผู้ที่ประกอบอาชีพเหล่านี้เป็นกลุ่มสำคัญที่นับถือบูชาพระพิฆเนศ โดยผู้ที่บูชาพระพิฆเนศมักจะขอโชคขอลาภ เงินทองมากกว่าอย่างอื่น พระพิฆเนศจะช่วยปกป้องรักษาผู้ที่มีทรัพย์ ส่วนคนจนท่านก็จะประทานเงินทองให้ (Jackson, 2023)

การใช้บายศรีเพื่อการบูชาพระพิฆเนศในที่พักอาศัยหรือสถานที่ที่ประดิษฐานรูปเคารพในการบูชาทั่วไปจะนิยมใช้บายศรีคล้ายกับการบูชาพระพรหม คือ บายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปากขาม ได้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือใช้ควบคู่กันไปอย่างละ 1 คู่ กรณีที่เป็นพิธีการบางสภจะนิยมใช้บายศรีพระพิฆเนศเป็นประธาน จำนวน 1 คู่ หรือ 1 พาน ตามความเหมาะสมแต่ละงานพิธีเป็นการเฉพาะ บายศรีต่อ และบายศรีต้น 5 7 หรือ 9 ชั้น จำนวนอย่างละ 1 คู่ ร่วมด้วย ลักษณะรูปทรงบายศรีพระพิฆเนศ การออกแบบและประดิษฐ์ จะทำตามเทวลักษณะของพระองค์ คือ ทรงมีเศียรเป็นช้างงาหักข้างหนึ่ง พระกายอ้วนกลม

สามารถแบ่งรูปแบบบายศรีพระพิฆเนศออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การประดิษฐ์ตัวนมแมวหรือตัวบายศรีแทนสัญลักษณ์ตามเทวลักษณะ โดยในจำนวนแต่ละชั้นของตัวนมแมวหรือตัวบายศรีจะมีกลีบนิ้วมีอนางจำนวน 3 กลีบ (สื่อถึงจำนวนงา 2 งา และวง 1 วงจำนวนชั้น ของนมแมวหรือตัวบายศรีตามความเหมาะสมจำนวนตัวนมแมวหรือตัวบายศรีต่อพานอย่างน้อยต้องมีจำนวน 1 ตัว เป็นหลัก ลักษณะรูปทรงบายศรี ตัวนมแมวหรือตัวบายศรีตัวหลักสามารถแบ่งออกได้หลายทิศตามความเหมาะสมของภาชนะที่รองรับ มีกรวยตั้งอยู่ตรงกลาง 2) การออกแบบรูปทรงบายศรีจะเป็นลักษณะเหมือนเทวลักษณะของพระพิฆเนศ โดยอาจไม่มีการประดิษฐ์ตัวนมแมวหรือตัวบายศรีเลยก็ได้ แต่จะออกแบบและสร้างสรรค์ประดิษฐ์งานใบตองให้มีรูปลักษณะคล้ายเทวลักษณะของพระพิฆเนศโดยตรง อาจเป็นแบบฉัตรหรือแบบทังองค์ตามความเหมาะสม การให้รายละเอียดงานดอกไม้ใบตองจะใช้ดอกไม้ที่ไม่ได้โดยทั่วไป เช่น ดอกกุหลาบดอกบัว ดอกดาวเรือง ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย ดอกจำปีดอกมะลิ เป็นต้น

ภาพที่ 11 บายศรีพระพิฆเนศ ลักษณะที่ 1
ที่มา: วสุกิจ พักเรื่อนดี

ภาพที่ 12 บายศรีพระพิฆเนศ ลักษณะที่ 2
ที่มา: วสุกิจ พักเรื่อนดี

ขอโชคลาภจากพระราหู พระราหูเป็นเทพเจ้าของชาวฮินดูอีกองค์หนึ่งที่มีผู้นิยมให้ความเคารพนับถือขอโชคลาภกันมากโดยเริ่มตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา (Jackson, 2023)

การใช้บายศรีเพื่อการบูชาพระราหูในที่พักอาศัยหรือสถานที่ที่ประดิษฐานรูปเคารพในการบูชาทั่วไปหรือพิธีการบวงสรวงจะนิยมใช้บายศรีคล้ายกับการบูชาพระพรหมและพระพิฆเนศ คือ บายศรีปากชาม บายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีตอ และบายศรีตัน 5 7 หรือ 9 ชั้น ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือใช้ควบคู่กันไปอย่างละ 1 คู่ การให้รายละเอียดตกแต่งในงานดอกไม้ใบตองจะเน้นที่สีดำตามเทวลักษณะของพระองค์ คือ เป็นเทพอสูรมีกายสีนิล เช่น การพันสีการย้อมสีกลีบดอกไม้ ใบไม้ให้เป็นสีดำ การใช้ริบบิ้นสีดำ เป็นต้น และตกแต่งดอกไม้ที่ทำได้โดยทั่วไป เช่น ดอกกุหลาบ ดอกบัว ดอกดาวเรือง ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น

ภาพที่ 13 บายศรีเทพ ไหว้พระราหู
ที่มา: ฉัตรชัย สีนงสา

ภาพที่ 14 บายศรีปากชาม บายศรีพรหม
บายศรีเทพ ไหว้พระราหู
ที่มา: ชนาธิป พุฒจันทร์)

2.3.4 รูปแบบบายศรีที่ใช้บูชาเกจิอาจารย์ : พระสงฆ์แห่งความมั่งคั่ง พระสงฆ์ ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และมรณภาพไปแล้ว ต่างเป็นบุคคลสำคัญที่เชื่อมโยงกับลัทธิบูชาความมั่งคั่ง วัดที่พระสงฆ์จำพรรษาอยู่มักจะเป็นสถานที่นิยมแสวงหาโชคลาภ ตามร้านค้าและที่อยู่อาศัยมักจะตั้งรูปบูชาพระเกจิอาจารย์ไว้บนหิ้งเพื่อแสดงถึงความเคารพสักการะ และเหรียญรูปพระเกจิหรือพระเครื่องที่พระเกจิปลุกเสกก็นิยมบูชาเพื่อขอผลสำเร็จในธุรกิจ ความนิยมในเกจิอาจารย์ที่เชื่อมโยงกับลัทธิบูชาความมั่งคั่งแสดงให้เห็นถึงปฏิรูปภายในศาสนาพุทธของประเทศไทยที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายในช่วงเวลาสามทศวรรษที่ผ่านมา พระเกจิอาจารย์ สมเด็จโต และหลวงพ่อดวง เป็นบุคคลสำคัญของการแสวงหาโชคลาภด้วยการบูชาพระเครื่องซึ่งมีความเชื่อว่า สมเด็จโตเป็นนักบุญแห่งภาคกลาง หลวงพ่อดวงเป็นนักบุญแห่งภาคใต้ พระเกจิอาจารย์หลวงพ่อดวง และหลวงพ่อดวง เป็นบุคคลสำคัญของการแสวงหาโชคลาภเช่นกัน โดยความหมายของชื่อที่มีสอดคล้องกับความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มพูน ผลิดอกออกผล และความมั่งคั่งร่ำรวย (Jackson, 2023)

การใช้บายศรีเพื่อการบูชาพระเกจิอาจารย์ พระสงฆ์แห่งความมั่งคั่งแต่ละองค์ในที่ที่พักอาศัยหรือสถานที่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ในการบูชาทั่วไปจะนิยมใช้บายศรีแบบต่าง ๆ คือ บายศรีปากชาม บายศรีเทพ บายศรีพรหม ทั้ง 3 แบบนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือใช้ควบคู่กันไปอย่างละ 1 คู่ กรณีที่เป็นพิธีการบวงสรวงจะนิยมใช้บายศรีตัน 5 7 หรือ 9 ชั้น และบายศรีตอ จำนวนอย่างละ 1 คู่ ร่วมกับบายศรีทั้ง 3 ชนิดด้วย ลักษณะรูปแบบและรายละเอียดการประดิษฐ์บายศรีจะมีความเหมือนกับรูปแบบบายศรีที่ใช้สักการะบูชาพระวิญญูญาณของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ การบูชาเทพเจ้าเงิน การสักการะบูชาเจ้าแม่กวนอิม การบูชาเทพเจ้าแบบชาวฮินดู พระพรหม พระพิฆเนศ และพระราหู

ภาพที่ 15 บายศรีปากชาม ในพิธีบวงสรวง
สมเด็จพะพุฒจารย์โต
ที่มา: เดชา จารุสมานจิต

ภาพที่ 16 บายศรีปากชาม บายศรีพรหม
ในพิธีบวงสรวงอัญเชิญพระกริ่งหลวงพ่อกเงิน
ที่มา: สมศักดิ์ โพธิ์แก้ว

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่ารูปแบบการประดิษฐ์บายศรีเพื่อตอบสนองลัทธิบูชาความมั่งคั่ง มีการออกแบบและรังสรรค์รูปแบบบายศรีที่มีความแตกต่างและหลากหลายจากเดิมเพื่อการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อนั้น ตั้งแต่การบูชาพระวิญญูญาณเจ้า เทพเจ้าจีน เทพเจ้าฮินดู และพระเกจิอาจารย์ โดยการประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาพระวิญญูญาณเจ้านิยมประดิษฐ์บายศรีเทพหรือบายศรีพรหมซึ่งมีความเชื่อว่าดวงพระวิญญูญาณเจ้าได้ไปเป็นเทวดาอยู่ในชั้นเทพชั้นพรหม ในความเชื่อตามคติจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ และนิยมเลือกใช้ดอกไม้ตลอดจนสีของดอกไม้ตามวันพระราชสมภพหรือความชอบของพระองค์ท่านการประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาเทพเจ้าจีน โดยเฉพาะเจ้าแม่กวนอิมจะนิยมประดิษฐ์บายศรีเป็นรูปแบบเฉพาะคือ บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม ลักษณะการออกแบบบายศรีจะพิจารณาจากเทวลักษณะของพระแม่กวนอิม การประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาเทพเจ้าฮินดู รูปแบบบายศรีที่ใช้จะมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับปัจจัยการออกแบบในหลาย ๆ ด้าน เช่น ชื่อองค์เทพ เทวลักษณะที่ปรากฏ และสุคนธบูชา มีการออกแบบเป็นบายศรีที่ใช้บูชาได้ทุกองค์เทพ เช่น บายศรีเทพ บายศรีพรหม หรือการบูชาเฉพาะองค์เทพนั้น ๆ เช่น บายศรีพระพิฆเนศการประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาพระเกจิอาจารย์ จะนิยมประดิษฐ์บายศรีในความเชื่อตามคติจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ เช่น บายศรีปากชาม บายศรีตัน และบายศรีเทพ บายศรีพรหม โดยมีความเชื่อว่าดวงพระวิญญูญาณของพระเกจิ อาจารย์ได้ไปเป็นเทวดาอยู่ในชั้นเทพชั้นพรหม

3. องค์ความรู้ใหม่

บายศรี : พลวัตที่ตอบสนองลัทธิบูชาความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในประเทศไทย เป็นบทความที่ชี้ให้เห็นถึงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบบายศรีในการประดิษฐ์เพื่อตอบสนองต่อความเชื่อของการบูชาที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและปัจจัยต่าง ๆ ตามระบบการค้า วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนา ที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อและวัฒนธรรมการบูชา เพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการอนุรักษ์ การพัฒนาในด้านธุรกิจ เพื่อการดำรงอยู่ในศาสตร์และศิลป์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย ให้มีการเติบโตในธุรกิจและมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

4. สรุป

บายศรี ถือเป็นเครื่องบูชาในรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมในการบูชามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองต่อความเชื่อในการบูชาโดยตลอด โดยในช่วงแรกจะนิยมประดิษฐ์บายศรีปากชาม บายศรีตัน เพื่อใช้ในพิธีการทำขวัญโดยส่วนใหญ่ มาในช่วงหลังจะนิยมใช้บายศรีในการทำพิธีสังเวย การบวงสรวงการบูชา และการทำขวัญ โดยการทำขวัญจะเริ่มพบได้น้อยลง การปรับเปลี่ยนในด้านประเภทในการนำไปใช้งาน และรูปแบบการประดิษฐ์บายศรีที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากแบบแผนการบูชาที่มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยปัจจัยหลายด้านสืบเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนตามระบบการค้า วัฒนธรรมประวัติศาสตร์ และศาสนา ที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อ และวัฒนธรรมการบูชา ภายใต้ความเชื่อในศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธผสมเข้าด้วยกัน เหตุผลที่สำคัญส่วนหนึ่งของการปรับเปลี่ยนนี้เป็นผลมาจากระบบการค้า และเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมที่บุคคลมีการแข่งขัน และมีความต้องการสะสมทุนที่มากขึ้น จึงมีการแสวงหาทรัพยากร และปัจจัยในด้านต่าง ๆ รวมถึงความเชื่อในการบูชาเพื่อการขอพรในการแสวงหาทุนให้มีจำนวนมากด้วยเหตุนี้ความเชื่อด้านการบูชาความมั่งคั่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจึงมีการพัฒนาและเปลี่ยนรูปแบบจากอดีตกลายเป็นรูปแบบความเชื่อในการนับถือใหม่ ๆ รูปแบบและรายละเอียดของพิธีกรรมต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาและต่อเติมขึ้นมาอีกมากตามแต่รูปแบบและความเชื่อของผู้นับถือพิธีการบูชาในรูปแบบนั้น ๆ สิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดตัวอย่างหนึ่งคือ รูปแบบ วิธีการทำ และวัตถุประสงค์การใช้งานของบายศรี ได้มีการคิดประดิษฐ์รูปแบบที่มีความแตกต่างหลากหลายและมีความน่าสนใจโดยการประดิษฐ์บายศรีเพื่อบูชาพระวิญญูญาณเจ้า จะนิยมประดิษฐ์บายศรีเทพ บายศรีพรหม มีความเชื่อว่าดวงพระวิญญูญาณเจ้าได้ไปเป็นเทวดาอยู่ในชั้นเทพชั้นพรหม ในความเชื่อตามคติจักรวาล

วิทยาในศาสนาพุทธ การประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาเทพเจ้าจีน โดยเฉพาะเจ้าแม่กวนอิมจะนิยมประดิษฐ์บายศรีเป็นรูปแบบเฉพาะคือ บายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม การประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาเทพเจ้าฮินดู รูปแบบบายศรีที่ใช้ขึ้นอยู่กับปัจจัยการออกแบบในหลาย ๆ ด้าน เช่น ชื่อองค์เทพ เทวลักษณะที่ปรากฏ และสุนทรียภาพ เช่น บายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีพระพิฆเนศ การประดิษฐ์บายศรีเพื่อการบูชาพระเกจิอาจารย์ จะนิยมประดิษฐ์บายศรีในความเชื่อตามคติจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ เช่น บายศรีปากชาม บายศรีตัน บายศรีเทพ บายศรีพรหม เป็นต้น

5. ข้อเสนอแนะ

บทความวิชาการนี้ ผู้อ่านสามารถศึกษา ทำความเข้าใจ และสามารถนำแนวทางที่นำเสนอไปต่อยอดทางธุรกิจการประดิษฐ์บายศรี ในการออกแบบและประดิษฐ์บายศรีเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคในการนำไปสักการบูชาเทพเจ้าที่นับถือเพื่อความคาดหวังต่อการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้สัมฤทธิ์ผลต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อนั้น ๆ มากที่สุด

6. เอกสารอ้างอิง

- ฐะปะนีย์ และคณะ. (2529). **เยือน ภาณุทัต ผู้ให้คำแนะนำอันอุดมด้วยประโยชน์**. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- เดือนเด่น นาคสีหราช. (2558, มกราคม-มีนาคม). ความสำคัญของกฎหมายล้มละลายและการฟื้นฟูกิจการในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม. **วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย**, 10, (31), หน้า 1-6.
- เบญจมาศ แพทอง. (2540). **บายศรี : สัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปธาน สุวรรณมงคล. (ม.ป.ป.). **ทุนนิยม**. ค้นเมื่อ มีนาคม 3, 2567, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ทุนนิยม>
- พิชิต อุดมพันธ์. (2562). **บายศรีพญานาคราช**. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- พิสิฐชัย พรจิตรทิพย์. (2556). **บายศรีสยาม**. กรุงเทพฯ: เพชรประกาย.

- พรสุตา คำมุงคุณ. (2566). **เมื่อ ‘สายมู’ เฟื่องฟู สวนทางโลกล้ำยุค อ่าน ‘ไสยศาสตร์สมัยใหม่กับทุน(ไทย)นิยม’**. ค้นเมื่อ กุมภาพันธ์ 26, 2567, จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_3943810
- ภูษิษฐ์ สว่างสุข. (2553). **งานดอกไม้ บายศรี แกะสลักผักผลไม้ สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มณีนรัตน์ จันทนะพะลิน. (2540). **งานใบตอง** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วสุกิจ พักเรือนดี. (2556). **ศิลปะประดิษฐ์อสังการงานบายศรี**. กรุงเทพฯ: เศรษฐศิลป์.
- ศักดิ์ สนสี. (2556). **ศิลปะสร้างสรรค์งานใบตอง**. กรุงเทพฯ: เศรษฐศิลป์.
- ศิวพร สกุนาทำวงศ์. (2551). **การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านบายศรี สู่ภูมิภาค**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2563). **บายศรี ข้าวสุกข้าวขวัญ เช่นสังเวณีแผ่นดินฟ้า**. ค้นเมื่อ กุมภาพันธ์ 20, 2567, จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_321274
- เสถียรโกเศศ. (2506). **ขวัญและประเพณีการทำขวัญ**. ราชบุรี: ก้าวหน้า.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (ม.ป.ป.). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. ค้นเมื่อ กุมภาพันธ์ 20, 2567, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- อัญชลี จรรายชน. (2555). **บายศรี**. กรุงเทพฯ: เพชรการเรือน.
- อาคม ะหัตตะ. (2561). **การประดิษฐ์บายศรีจากใบตอง**. กรุงเทพฯ: เพชรประกาย.
- อุมาวดี ทรัพย์สิน. (2562). **บายศรีพิธีบวงสรวง**. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- Jackson, P. A. (2023). **เทวา มนตรา คาถา เถา: ไสยศาสตร์สมัยใหม่กับทุน(ไทย)นิยม**. กรุงเทพฯ: มติชน.